



ECONOMIC SITUATION AND TAXABLE CAPACITY OF VILLAGERS OF GALICIA AND BUKOVINA IN THE PERIOD OF RUSSIAN OCCUPATION DURING THE FIRST WORLD WAR

The financial problems that arose in the Russian Empire during the First World War brought up important questions to the government to find necessary financial resources and develop a new financial policy. The Russian policy makers applied their financial policy not only within the empire but also in the occupied territories, particularly, in Galicia and Bukovina. The Russian imperial government set itself the goal to use the resources of the captured region at maximum in favour of the Russian Empire. The urgent regulation of the taxation mechanism in the occupied territories was considered as one of the real ways to fill the imperial budget.

Investigation of the economic position of the rural population of Galicia and Bukovina in the period of Russian occupation during the First World War. Consideration of the problems encountered by the occupation authorities in establishing the mechanism of taxation of the rural population in the occupied territories.

In the process of achieving the purpose of the study we considered the situation of the rural population of Galicia and Bukovina in the period of Russian occupation during the First World War. The state of destruction of agricultural producers through the prism of taxable capacity of the rural population was considered. The mechanism and methods of establishing the economic status of the occupied territories by the occupation authorities were considered. It is proved that the Russian occupation authorities formed their tax policy in the occupied territories with the main goal to fill the imperial treasury with cash.

For the first time in the Ukrainian historiography: 1) the study of the economic position of the rural population of Galicia and Bukovina is considered from the point of view of taxable capacity to pay taxes and fees to the treasury of the occupying country; 2) the problems the Russian occupation authorities encountered in establishing the mechanism for the taxation of the rural population of the captured western Ukrainian lands.

The economic position of the rural population of Galicia and Bukovina in the period of occupation by Russian troops during the First World War was in a catastrophic state. In spite of this, for the Russian occupation authorities, the issue of organizing taxation in the captured territories was very important. The complexity of establishing the tax mechanism in the occupied territories was that the taxable capacity of the population was very low. In addition, the taxation of the local population had certain specificity since it should have been carried out in accordance with the requirements of the international law (IV Hague Convention of 18.10.1907 "On the Laws and Practices of the land-based war") which stated that the taxation of local people should be carried out according to the laws that were established by the previous government, that is, under the tax legislation adopted by the Austro-Hungarian government. On the one hand, such a legislative restriction did not allow the occupation authorities to fully distribute the tax legislation of the Russian Empire to the occupied territories, and, on the other hand, the complexity of understanding of the Austrian law, the lack of lists of taxpayers and tax accounting for property taxes did not allow charging taxes to pay in the legal way. This led to the chaotic and unsystematic collection of taxes by the Russian occupation authorities from the population of the occupied territories of Galicia and Bukovina.

Keywords: Galicia, Bukovina, World War I, the Russian Empire, tax policy, financial policy, taxable capacity, economic position, occupied territories.

В. М. Орлов

кандидат історичних наук, науковий співробітник науково-дослідного сектору науково-освітньої роботи Полтавського музею авіації і космонавтики, відділу Полтавського краєзнавчого музею імені Василя Кричевського (м. Полтава)

ІНОСЛАВНІ ХРИСТІАНСЬКІ ОБ'ЄДНАННЯ В УКРАЇНСЬКОМУ СЕЛІ У ХІХ – ПЕРШІЙ ТРЕТИНІ ХХ СТ.: ІСТОРІОГРАФІЧНИЙ АСПЕКТ

У статті схарактеризовано роль інославно-релігійних об'єднань на українських землях упродовж ХІХ – першої третини ХХ ст. у складі Російської імперії та СРСР. Означено, що інославні християнські громади на українських землях були не лише урбаністичним феноменом, а й мали стосунок до питань землекористування, успадкування, оренди землі. Зокрема, наголошено на особливостях землекористування менонітських інославно-релігійних об'єднань в Україні. Окреслено подальші перспективи дослідження.

Ключові слова: інославні громади, історіографія, католицизм, менонітство, протестантські громади, село, українські землі, християнські об'єднання.

Постановка проблеми. Історія так званих інославно-релігійних, тобто неправославно-християнських об'єднань не є однозначною. На відміну від новітніх релігійних новотворів другої половини ХХ ст., інославні релігійні громади не були суто урбаністичним явищем. Наприклад, окремі поселення менонітів-колоністів на півдні України першопочатково формувалися саме як аграрні анклавні. Тому, проблема землевідведення, раціонального землекористування, право власності на землю, передача земельних ділянок у спадок була для інославно-релігійних громад актуальним питанням.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Діяльність неправославно-християнських об'єднань на українських землях досліджувалася упродовж ХІХ – початку ХХІ ст. Однак, академічний інтерес, максимальний рівень студіювання та всебічний аналіз проблема набула винятково на сучасному етапі розвитку історичної науки. До загального переліку фахових істориків-дослідників, які задіяні у студіюванні історії релігії та церкви в Україні загалом й історичному розвитку інославно-релігійних громад, належать Ю. Берестень [1], В. Брославський [2], Н. Венгер [3–5], О. Вовк [6], М. Галанов [7], Р. Голій [8], С. Дровозюк [9], О. Крижановська [10], О. Машкін [11], Б. Опря [12], О. Редькіна [13], Н. Романюк [14] тощо. Першим дослідником, який зацентрував увагу в своїх роботах на ролі неправославно-християнських об'єднань в Україні та їх функціонуванні в українському селі, був О. Крижанівський [15; 16].

Особливий інтерес в зарубіжній історіографії історії релігії та церкви в Україні становить праця П. Верта «Православие, инославие, иноверие. Очерки по истории религиозного разнообразия Российской империи» [17]. Автор розглянув розвиток інославно-релігійних об'єднань в Україні як єдиний конфесійний феномен, здійснивши градацію усіх церков та релігійних деномінацій Російської імперії ХІХ – початку ХХ ст. у



контексті взаємовідносин релігійних об'єднань з органами державної влади.

Метою статті є вивчення історіографічної традиції з історії діяльності інославнохристиянських громад в українському селі впродовж XIX – початку XX ст.

Виклад основного матеріалу. Конфесійний феномен інослава є складним і гетерогенним, тому що з інославними громадами у Російській імперії ототожнювали як представників католицизму (Римо-католицької церкви, греко-уніатів); чотирьох «дозволених» протестантських деномінацій (реформатів, лютеран, баптистів та менонітів; формування цього переліку відбувалося у динаміці впродовж XIX ст. – до початку 1880-х рр.), а також представників Вірменської католицької церкви тощо. Статус зауважених релігійних громад був неоднозначний. Поряд із правом на існування та легальною діяльністю, на відміну від так званих сект і об'єднань «розкольників», репрезентанти подібних конфесій не мали повноти прав і привілеїв, характерних для Православної Російської Церкви як релігійної домінанти імперії.

В наукових працях радянського періоду у зв'язку з пануючою марксистсько-ленінською методологією та наявною атеїстичною спрямованістю явище інославнохристиянства вивчалось винятково у контексті інших глобальних проблем, зокрема в межах історії колонізаційних процесів півдня України, а також етнонаціональної історії – історичного розвитку окремих етнічних груп, які мешкали в СРСР. У цьому вимірі етноконфесійний складник мав вигляд додаткового сюжету, важливість релігійної приналежності колоністів – мешканців аграрних анклавів в Україні максимально нівелювалася.

Найбільш деталізовано діяльність інославнохристиянських громад в аграрному середовищі відображена в працях радянського історика Л. Малиновського [18–20]. Так, однією з перших докторських дисертацій, в якій активно досліджувався інославнохристиянський компонент в Україні XIX – першої третини XX ст. є робота Л. Малиновського, виконана в Барнаульському державному педагогічному інституті та Алтайському державному університеті і захищена у Ленінградському державному університеті [19]. Вона містила значний фактичний і фактологічний матеріал щодо діяльності німців-менонітів і, незважаючи, що релігійний сегмент досліджувався у контексті етнічної історії німців, мала цікаві висновки стосовно ролі релігійного фактору у повсякденному житті німецького населення. Географічно робота була присвячена історичній ретроспективі ролі німецького субстрату в Сибіру, але наголошено, що іншим значним центром локалізації німців-менонітів (представників інославнохристиянських громад) є українські губернії в складі Російської імперії [19].

У науково-історичних працях найчастіше інославнохристиянські об'єднання розглядаються у контексті історії окремих протестантських громад, Римо-католицької церкви та історичного розвитку греко-уніатства (греко-католицизму) початку XIX ст., а не як складне і цілісне явище.

Варто зауважити, що феномен інослава, починаючи з радянського історіописання розглядався

як складник етнічної історії. Подібна проблематика аналізувалася саме у контексті історії певної етнонаціональної групи, зокрема німців, поляків, чехів, голландців тощо. У подібних дослідженнях, наприклад, меноніти німецького походження ототожнювалися із певною особливою етноконфесійною групою, але маркування релігійних груп відбувалося в основному за етнічною компонентою, тобто огляд конфесійної проблематики відбувався в контексті загального дослідження німецького, польського, чеського населення. Радянські історики намагалися максимально знівелювати релігійну складову, що, відповідно, було зумовлено атеїстичною спрямованістю їх досліджень.

Наприклад, у працях радянського історика Л. Малиновського за 1967 р. зауважено безвідносно до релігійної складової, що «... німці-колоністи Півдня відрізнялись значним розвитком капіталізму у сільськогосподарстві...» [18, 4]. У своїх наступних розвідках істориком були відзначені відмінності між німецьким – з одного боку, та українським або російським пролетаріатом, з іншого, до важливих факторів науковець відносить саме релігійне розрізнення, яке впливало, зокрема, й на їх «класову», політичну позицію [18, 5]. Також Л. Малиновським наголошено, що знаний досвід німців-менонітів у сільськогосподарській сфері не був одразу виправданий у зв'язку з об'єктивними причинами, зумовленими як кліматичними чинниками, так і з відсутністю торговельних шляхів та транспортних комунікацій, однак, меноніти змогли стати конкурентоздатними на сільськогосподарському ринку [18, 11–12]. Дослідником наголошено, що менонітські інославні громади на півдні України були репрезентовані двома стратами: «... повних господарів, прихильників єдиноспадкування і збереження своїх 60-десятичних господарств, і безземельних – прихильників розподілу господарств і надання громадських земель на користь безземельної бідноти...» [18, 14–15]. В пошуках класової домінанти істориком зазначено, що між аграрним і релігійним факторами був безпосередній зв'язок. Наприклад, соціальна стратифікація в менонітському середовищі вплинула на формування нових релігійних новотворів, які за звичним шаблоном у радянській історіографії історії релігії та церкви в Україні ідентифіковано як «секти» [18, 15].

Дослідження історії інославнохристиянства відбувалося і в контексті процесу колонізації новоприсланих територій. Особливо такий погляд був домінуючим у радянському історіописанні 1960 – 1980-х рр.

Між тим, як зауважено Н. Венгер, особливості розташування колоній менонітів була зумовлена саме конфесійною компонентою, зокрема представники однієї етнонаціональної групи – німці, які ідентифікували себе з іншою релігією (римо-католицизмом або лютеранством) не мали права проживати на територіях, що належали менонітським колоніям [3, 154].

Ю. Берестенем у дослідженні, присвяченому земельним відносинам у середовищі «дозволених» релігійних об'єднань, а саме менонітів в Україні XIX – початку XX ст., визначені основні періоди української



та зарубіжної історіографії, зокрема: «... 1) 50-ті роки XIX століття – 1917 р., 2) 20 – 80-ті роки XX століття, 3) 90-ті роки XX – початок XXI століття...» [1, 4]. Позитивом роботи є те, що історик чітко зацентрував увагу на трансформації соціальної структури новоприбулого менонітського населення, ключовим для котрого було саме земельне питання. Ю. Берестень слушно зауважив, що першим дослідником, який звернув увагу на проблему землекористування в інославно менонітських поселеннях, був конфесійний дослідник, історик-аматор А. Клаус [1, 4]. Його робота містить значний фактичний і фактологічний матеріал щодо становлення і розвитку громад менонітів в Україні та проблеми землекористування [1, 4]. Охарактеризувавши функціонування німецької марки та російської общини, історик акцентував увагу на особливостях менонітської власності на землю в умовах імперської дійсності. Так, «... садиба й орна земля знаходилася у фактичній приватній власності» конкретної особи-колоніста, «... випас, ліс, вівчарні та запасні землі – у власності територіальної громади...» [1, 9].

Серед важливих тем, що порушив Ю. Берестень – наявність соціальних протиріч у протестантських громадах. Він наголосив, що у зв'язку з процесами адміністративного регулювання земельних відносин упродовж 1870-х рр. в Російській імперії та обмеження у наданні нових земель активізувався процес соціального структурування та зростання соціальної напруги в протестантських менонітських поселеннях на теренах українських губерній, зокрема в колонії Молочній. Автором досить чітко зазначено, що спад соціальної напруги був зумовлений процесами імміграції частини менонітів до Північної Америки, спровокувавши перерозподіл та концентрацію землі в одних руках [1, 10].

Система особливих відносин влади та інославно менонітів у царині економіки, зокрема аграрного сектору, була повністю знівельована упродовж 1870-х рр. Цей факт засвідчений Н. Венгер. Відома історик наголосила, що завдяки позбавленню статусу іноземних поселенців, ліквідація самоврядування значно вплинула на менонітське населення півдня України [3, 155]. Але, на думку Н. Романюк, незважаючи на цілеспрямовану політику російського уряду щодо обмеження інославно громад менонітів у землекористуванні, німецька частка у власності землі зберігала третю позицію, поступаючись, виключно російській та польській [14, 219]. До цієї «етнічної» характеристики можна ставитись по-різному, тому що ототожнення етнічного та релігійного компоненту не завжди є слушним. Але навіть подібний показник демонструє тенденцію до зростання ролі менонітського землеволодіння на теренах українських губерній.

В. Брославський, у свою чергу, визначив особливості політики російського центрального уряду щодо землекористування на Правобережній Україні у зв'язку з наявним значним католицьким компонентом. Червоною лінію простежується прагнення, починаючи з періоду правління Катерини II, зменшити вплив представників так званих

інославно-католиків на Правобережній Україні. З цієї метою, як зауважено В. Брославським, політика царату розподілялася на два взаємопов'язані складники: «... місцевому населенню гарантувалося свобода віросповідання та збереження його майнових прав...» [2, 15]. Другий складник мав, на нашу думку, дискримінаційний характер. А саме, одержавлення власності католицької церкви на землю, позбавлення більшості економічних важелів та процес інкорпорації католицького і уніатського кліру до системи державного апарату [2, 15]. Це було характерно для духовенства Православної Російської Церкви (отримання кліриками утримання з державної скарбниці, тобто обмін в стилі «гроші – на лояльність» і поставлення духовенства у повну фінансову залежність від російської держави).

Висновки. Таким чином, наш опус засвідчує появу критичної маси науково-історичних праць, присвячених інославно об'єднанням в аграрному середовищі на теренах України упродовж XIX – першої третини XX ст.

Слід також констатувати, що активне студіювання історичного розвитку так званих інославно громад на українських землях в сучасній українській історіографії продовжується. Аналіз вище згаданих праць є винятково фрагментом подальших досліджень впливу аграрного фактору в житті громад інославно груп в Україні XIX – першої третини XX ст.

Список використаної літератури та джерел

1. Берестень Ю. В. *Земельні відносини в менонітських колоніях півдня України та їх суспільні наслідки (60 – 90-ті роки XIX століття)* : автореф. дис. ... канд. іст. наук / Ю. В. Берестень. – Запоріжжя, 2006. – 20 с.
2. Брославський В. *Земельне питання в церковній політиці російського уряду на Правобережній Україні у 30-50 рр. XIX ст.* / В. Брославський // *Наукові записки Тернопільського національного педагогічного університету імені Володимира Гнатюка. Серія: Історія / за заг. ред. проф. І. С. Зуляка.* – Тернопіль : Вид-во ТНПУ ім. В. Гнатюка, 2009. – Вип. 1. – С. 16–20.
3. Венгер Н. В. *Аграрна колонізація? До питання про формування особливої економічної зони на території сільськогосподарських менонітських територій півдня України (перша половина XIX ст.)* / Н. В. Венгер // *Український селянин: зб. наук. праць / за ред. С. В. Кульчицького, А. Г. Морозова.* – Черкаси : Черкаський національний університет ім. Б. Хмельницького, 2004. – Вип. 8: Спеціальний: Матеріали V Всеукраїнського симпозиуму з проблем аграрної історії. – С. 153–156.
4. Венгер Н. В. *Йоган Корніс та розвиток ремесла, підприємництва на території аграрних менонітських поселень півдня Російської імперії (перша половина XIX ст.)* / Н. В. Венгер // *Український селянин: зб. наук. праць / за ред. А. Г. Морозова.* – Черкаси: Черкаський національний університет ім. Б. Хмельницького, 2006. – Вип. 10. – С. 100–104.
5. Венгер Н. В. *Формування торговельно-промислової еліти на території аграрних менонітських колоній півдня України (перша половина XIX ст.)* / Н. В. Венгер // *Український селянин: зб. наук. праць / за ред. А. Г. Морозова.* – Черкаси: Черкаський національний університет ім. Б. Хмельницького, 2005. – Вип. 9. – С. 102–105.
6. Вовк О. В. *Боротьба більшовиків проти церкви й релігії як складова нищення традиційного світогляду українського селянства (1920-ті роки)* / О. В. Вовк // *Наукові праці історичного факультету Запорізького*

національного університету. – Запоріжжя: ЗНУ, 2015. – Вип. 44, Т. 1. С. 167–171.

7. Галанов М. М. Межконфессиональные «совещания» на территории западнорусских земель и позиция самодержавия в этом вопросе в 1796 – 1801 гг. / М. М. Галанов // Исторические, философские, политические и юридические науки, культурология и искусствоведение. Вопросы теории и практики: в 2-х ч. – Тамбов: Издательство «Грамота», 2013. – №5 (31), Ч. I. – С. 46–51.

8. Голій Р. В. Конверсія уніатських храмів у Волинській губернії (на прикладі сільських приходів Дубенського повіту) / Р. В. Голій // Наукові записки Національного університету «Острозька академія»: зб. наук. праць. Серія: Історичне релігієзнавство. – Острог: Видавництво Національного університету «Острозька академія», 2013. – Вип. 8. – С. 49–60.

9. Дровозюк С. І. Питання національно-культурного та духовного життя українського селянства 20-30-х рр. XX ст. в сучасній історіографії / С. І. Дровозюк // Наукові записки Вінницького державного педагогічного університету імені Михайла Коцюбинського: зб. наук. праць / за заг. ред. проф. П. С. Григорчука. Серія: Історія. – Вінниця: ВАТ «Вінницька обласна друкарня», 2001. – Вип. III. – С. 236–242.

10. Крижановська О. О. Держава й церква в уявленнях селян Правобережної України доби скасування кріпосного права / О. О. Крижановська // Проблеми історії України XIX – початку XX ст. – К.: Інститут історії України НАН України, 2006. – Вип. XII. – С. 155–165.

11. Машкін О. М. Іноземці в соціально-економічному житті України кінця XVIII – першої половини XIX: спроба обрахування чисельності та аналіз їх національного складу / О. М. Машкін // Проблеми історії України XIX – початку XX ст. – К.: Інститут історії України НАН України, 2009. – Вип. XVI. – С. 241–265.

12. Опрія Б. О. Церковна земля та проблема її використання православним парафіяльним духовенством Правобережної України в другій половині XIX – на початку XX ст. / Б. О. Опрія // Український селянин: зб. наук. праць / за ред. А. Г. Морозова. – Черкаси: Черкаський національний університет імені Б. Хмельницького, 2017. – Вип. 17. – С. 20–24.

13. Редькіна О. Ю. Сельскохозяйственные религиозные трудовые коллективы в 1917 – 1930-е гг. (на материалах европейской части РСФСР): автореф. дисс. ... д-ра ист. наук / О. Ю. Редькіна. – Волгоград, 2004. – 45 с.

14. Романюк Н. Й. Сільські підприємці і підприємництво: 1861 – 1914 рр. (за матеріалами Київської, Подільської і Волинської губерній) / Н. Й. Романюк. – Житомир: Полісся, 2012. – 600 с.

15. Крыжановский О. П. Церковь в социально-экономическом развитии Правобережной Украины в XVIII – первой половине XIX в.: автореф. дисс. ... д-ра ист. наук / О. П. Крыжановский. – К., 1992. – 32 с.

16. Крижанівський О. П. Церква у соціально-економічному розвитку Правобережної України (XVIII – перша половина XIX ст.) / О. П. Крижанівський. – К.: Вища школа, 1991. – 127 с.

17. Верт П. В. Православие, инославие, иноверие. Очерки по истории религиозного разнообразия Российской империи / П. В. Верт; пер. с англ. Н. Мишаковой, М. Долбилова, Е. Зуевой и автора; науч. ред. перевода М. Долбилова. – М.: Новое литературное обозрение, 2012. – 280 с.

18. Малиновский Л. В. Немецкая деревня в Сибири в период социалистического строительства (1925 – 1936 гг.): автореф. дисс. ... канд. ист. наук / Л. В. Малиновский. – Томск, 1967. – 24 с.

19. Малиновский Л. В. Социально-экономическая жизнь немецкой колонистской деревни в южной России (1762 – 1917 гг.): автореф. дисс. ... д-ра ист. наук / Л. В. Малиновский. – Ленинград, 1986. – 26 с.

20. Малиновский Л. В. Социальная и хозяйственная история немецких колонистов в Южной России (1762 –

1917) / Л. В. Малиновский. – Барнаул: Алтай, 2010. – 233 с.: ил.

References

1. Beresten, Yu. V. (2006). Land relations in the Mennonite colonies of southern Ukraine and their social consequences (60 – 90s of the 19 century): extended abstract of Cand. Sci. (History). Zaporozhye (in Ukr.)
2. Broslavsky, V. (2009). Land issue in the church policy of the Russian government on the Right-Bank of Ukraine in the 30–50 years of the 19th century. Naukovi zapysky Ternopil'skoho natsionalnoho pedahohichnoho universytetu imeni Volodymyra Hnatyuka. Seriya: Istoriya (Scientific notes of Ternopil National Pedagogical V. Hnatyuk University. Series: History), 1, 16–20 (in Ukr.)
3. Venger, N. V. (2004). Agrarian colonization? On the issue of the formation of a special economic zone on the territory of agricultural Mennonite territories of the south of Ukraine (first half of the 19th century). Ukrayins'kyi selyanyn (Ukrainian peasant: a coll. of scientific works), 8, 153–156 (in Ukr.)
4. Venger, N. V. (2006). Johan Cornis and development of handicrafts and entrepreneurship in the territory of the agrarian Mennonite settlements of the south of the Russian Empire (first half of the 19th century). Ukrayinskyy selyanyn (Ukrainian peasant: coll. of scient. publ), 10, 100–104 (in Ukr.)
5. Venger, N. V. (2005). Formation of the trade-industrial elite in the territory of agrarian Mennonite colonies of the south of Ukraine (first half of the 19th century). Ukrayins'kyi selyanyn (Ukrainian peasant: coll. of scient. publ), 9, 102–105 (in Ukr.)
6. Vovk, O. V. (2015). The struggle of the Bolsheviks against the church and religion as a component of the destruction of the traditional outlook of the Ukrainian peasantry (1920s). Naukovi pratsi istorichnoho fakultetu Zaporizkoho natsionalnoho universytetu (Scientific papers of the historical faculty of Zaporizhzhya National University), 44 (1), 167–171 (in Ukr.)
7. Galanov, M. M. (2013). Inter-confessional «meetings» on the territory of the West Russian lands and the position of the autocracy in this matter in 1796 – 1801. Istoricheskie, filosofskie, politicheskie i yuridicheskie nauki, kulturologiya i iskusstvovedenie (Historical, philosophical, political and juridical sciences, culturology and art history. Questions of theory and practice). Tambov, 5 (31), Part I, 46–51 (in Rus.)
8. Goliy, R. V. (2013). Conversion of the Uniate Churches in the Volyn Province (on the Example of Village Parishes of the Dubensky County). Naukovi zapysky Natsionalnoho universytetu «Ostrozka akademiya» (Scientific Notes of the National University of the Ostrog Academy: coll. of scient. publ. Series: Historical Religious Studies), 8, 49–60 (in Ukr.)
9. Drovozhuk, S. I. (2001). Questions of the national-cultural and spiritual life of the Ukrainian peasantry of the 20–30s of the 20th century: in modern historiography. Scientific Notes of the Vinnitsa State Pedagogical University named after Mikhail Kotsiubynsky. Series: History, III, 236–242 (in Ukr.)
10. Kryzhanovskaya, O. O. (2006). The state and church in the representations of the peasants of the Right-bank of the Ukraine in the era of the abolition of serfdom. Problemy istoriyi Ukrayiny XIX – pochatku XX st. (The Problems of the History of Ukraine of the XIX and early XX centuries), XII, 155–165 (in Ukr.)
11. Mashkin, O. M. (2009). Foreigners in the socio-economic life of Ukraine in the late 18th – first half of the 19th century: an attempt to calculate the size and analysis of their national composition. Problemy istoriyi Ukrayiny XIX – pochatku XX st. (The Problems of History of Ukraine of the XIX and early XX centuries), XVI, 241–265 (in Ukr.)
12. Oprya, B. O. (2017). Church land and the problem of its use by the Orthodox parish clergy of the Right-Bank of the Ukraine in the second half of the 19th and early 20th centuries. Ukrayinskyy selyanyn (Ukrainian peasant: coll. of scient. publ), 17, 20–24 (in Ukr.)
13. Redkina, O. Yu. (2004). Agricultural religious labor collectives in the 1917–1930s. (on the materials of the European



part of the RSFSR): extended abstract of Cand. Sci. (History). Volgograd (in Rus.)

14. Romanyuk, N. Y. (2012). *Rural Entrepreneurs and Entrepreneurship: 1861 – 1914 (based on materials from Kyiv, Podolia and Volyn provinces)*. Zhytomyr: Polissya (in Ukr.)

15. Kryzhanovskiy, O. P. (1992). *Church in the socio-economic development of Right-Bank of the Ukraine in the XVIII – first half of the XIX century: extended abstract of Cand. Sci. (History)*. Kyiv (in Rus.)

16. Kryzhanivsky, O. P. (1991). *The Church in the socio-economic development of the Right-Bank of Ukraine (XVIII – first half of the XIX century)*. Kyiv: Higher school (in Ukr.)

17. Verth, P., Mishakova N., Dolbilov M., Zueva E. and all; translation Dolbilov M. (2012). *Orthodoxy, Non-Orthodoxy, Another faith. Essays on the history of religious diversity of the Russian Empire; trans. with english.* – Moscow: New literary review (in Rus.)

18. Malinovsky, L. V. (1967). *German village in Siberia during the period of socialist construction (1925 – 1936): extended abstract of Cand. Sci. (History)*. Tomsk (in Rus.)

19. Malinovsky, L. V. (1986). *Social and economic life of the German colonial village in southern Russia (1762 – 1917): extended abstract of Cand. Sci. (History)*. Leningrad (in Rus.)

20. Malinovsky, L. V. (2010). *Social and economic history of German colonists in Southern Russia (1762 – 1917)*. Barnaul: Altay (in Rus.)

V. Orlov

THE NON-ORTHODOX CHRISTIAN ASSOCIATIONS IN UKRAINIAN VILLAGE IN THE 19 – FIRST THIRD OF THE 20TH CENTURY: HISTORIOGRAPHIC ASPECT

The history of so-called non-Orthodox Christian unions is ambiguous. The non-Orthodox religious communities were not purely urban phenomena, unlike the newest religious groups of the second half of the 20th century. For example, separate settlements of Mennonite colonists in the south of Ukraine were originally formed precisely as agrarian enclaves. Therefore, the problem of land allocation, rational land use, land ownership, land transfer to the inheritance remained important issues for the non-Orthodox population.

Activities of non-Orthodox Christian associations on Ukrainian lands were investigated during the 19 – early 21 centuries. The scientific interest in the study of non-Orthodox Christian churches and the comprehensive analysis of the problem has been acquired at the present stage of the development of historical science.

The confessional phenomenon of non-Orthodox Christian communities is composed and heterogeneous. According to the Russian imperial legislation, non-Orthodox communities were identified with representatives of Catholicism (Roman Catholic Church, Greek-Uniate) and four «permissible» Protestant denominations (Reformed, Lutherans, Baptists and Mennonites). Legislation was corrected during the 19th century, and the last denomination, which was granted permission for legal existence, was Baptists in the first half of the 1880s. Also the Armenian Catholic Church belonged to non-Orthodox Christian associations in the Russian Empire.

We can state that the active study of historical works on non-Orthodox Christian associations in the Ukrainian village during of the 19th – the first third of the 20th century remains justified.

Key words: non-Orthodox communities, historiography, Catholicism, Mennonite, Protestant denominations, village, Ukrainian lands, Christian associations.

УДК 94(470+571)-054.73 «185/189»

З. В. Священко

доктор історичних наук, професор, професор кафедри всевітньої історії та методик навчання Уманського державного педагогічного університету імені Павла Тичини

ПЕРЕСЕЛЕНСЬКА ПОЛІТИКА РОСІЙСЬКОГО ЦАРИЗМУ В ДРУГІЙ ПОЛОВИНІ XIX – НА ПОЧАТКУ XX СТ.*

У статті проаналізовано переселенську політику російського царизму наприкінці XIX – початку XX ст. Охарактеризовано основні законодавчі акти, які стосувалися переселень та наслідки їх появи. Зроблено висновок про те, що правила про переселення узгоджували два вектори внутрішньої політики держави: переселенський та аграрний. Попри наявність окремих недоліків, притаманних законодавчим актам про переселення, вони стали підґрунтям для Століпінських аграрних перетворень. З іншого боку, політику переселення не можна повною мірою, визнати як соціально орієнтований, бездоганий проект, оскільки самовільні селяни-переселенці не отримували державної фінансової підтримки та встановлювався тотальний контроль держави за переселенськими процесами.

Ключові слова: аграрне питання, Російська імперія, переселення, переселенське законодавство, селянство.

Постановка проблеми. Кінець XIX – початок XX століття був позначений активним пошуком з боку державної влади шляхів виходу з кризового стану аграрного сектору економіки країни, у яке він потрапив через сукупність внутрішніх і зовнішніх факторів. Особлива увага була приділена вдосконаленню і систематизації переселенського законодавства. Останнє на думку його авторів повинно було впорядкувати міграційні процеси в країні, що набирали розмаху після звільнення колишніх поміщицьких селян із кріпосної залежності. З одного боку, потреби економічного розвитку країни вимагали таких законів, які б забезпечували безперешкодне переміщення по усій території країни робочої сили, з іншого – консервативне дворянство, представники якого були найближчим оточенням царя, намагалися всьляко обмежувати відтік дешевої робочої сили з села у промислові центри та на малозаселені землі окраїн імперії.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Процесам переселення та переселенській політиці Російської імперії початку XX ст. присвячено ряд досліджень. Серед них слід відзначити праці В. Кабузана [1], А. Кауфмана [2], В. Степиніна [3], Д. Селіхова [4], Г. Шмелева [5], М. Якименко [6], І. Ямзіна [7], А. Яхонтова [8] та ін. Але загалом запропоновану тему вважаємо відкритою та такою, що потребує подальшого дослідження.

Мета. Автор запропонованої публікації ставить за мету дослідити переселенську політику російського царизму в другій половині XIX – на початку XX ст.

Виклад основного матеріалу. Демографічний вибух, який спостерігався у зазначений період, обумовив швидке зростання кількості селянського

* Статтю написано згідно з держбюджетною темою «Селянство України за умов суспільно-політичних потрясінь та соціально-економічних трансформацій першої третини XX ст.» (номер державної реєстрації 0115U000636).